

УДК 2+711.46

О. В. Бачинська,
старший викладач
каф. інформаційних технологій в архітектурі КНУБА

ЗАКОНОМІРНОСТІ ФОРМУВАННЯ РЕЛІГІЙНОЇ СИТУАЦІЇ В ІСТОРИЧНОМУ КИЄВІ

Анотація: у статті розглядаються закономірності складання релігійного життя історичного Києва.

Ключові слова: Київ, історія, закономірність, послідовність, напрямок.

У давні часи люди не уявляли життя без Бога, тому поняття Бога, релігійні закони були головним духовним принципом життя людини, вся інша її діяльність була нерозривно зв'язана з релігійною духовністю. Саме тому розповсюдження релігії приносило новий рівень культури, знань, а також нову архітектуру та будівельні технології, підштовхувало розвиток земель загалом.

Істотною особливістю релігії є її незмінність, замкненість на своїх законах, які ретельно оберігалися, як найвищий безцінний даний згори рівень знань. Релігія ставала приналежністю народу, країни, влади, і тому усі несхожі були її ворогами, яких необхідно або знищити, або повернути. Саме тому викликають цікавість місця, де уживаються і взаємодіють різні релігії. Саме такою територією є Київ.

Київ – місто з довгою історією. Особливістю його розвитку є зв'язок історичного процесу зі значними релігійними подіями, що вплинули на всю Україну до сучасності, наприклад, хрещення Русі. Формування міської тканини відбувалося в сукупності з храмовими спорудами, які відігравали провідну роль у забудові. Також для Києва характерна релігійна різноманітність та зміни періодів домінування то однієї релігії, то іншої. Саме тому стає цікавим вивчення релігійного життя Києва, особливо процесу взаємодії релігій, враховуючи їх головну рису – незмінність. Також виникає необхідність в цьому, враховуючи важливість історії Києва для України загалом.

Принципи формування релігійної ситуації у Києві до 1917 р. раніше не розглядалися.

Метою дослідження є закономірності формування релігійної ситуації у Києві до 1917 р.

Заснування Києва відносять до V ст. У цей час місто населяли слов'яни, тому першою релігією на території міста було місцеве слов'янське язичництво. У другій половині IX ст. серед населення почало розповсюджуватися християнство і дві релігії співіснували мирно [1; 2; 3].

Наприкінці X ст. ситуація кардинально змінилася на користь візантійського православ'я. У 988 відбулася подія, що відбилася на всій подальшій історії Росії, України, Білорусі – хрещення Русі за візантійським обрядом (тоді ще християнство не було розділене на течії). Русь перейшла під юрисдикцію Константинопольської церкви [1; 2; 3].

Розвиток Київської Русі був перерваний у першій половині XIII ст. монголо-татарською навалою. Саме у цей складний період на початку XIV ст. до Києва прийшли євреї, які принесли свою релігію – іудаїзм [1; 2; 3].

У першій третині XIV ст. Київську Русь завоювало Велике князівство Литовське, яке вигнало монголо-татар. На той час християнська Римська церква вже розірвала стосунки з Константинопольською і сформувала новий напрямок у християнстві – католицизм. Велике князівство Литовське принесло у Київ саме цей напрямок християнства [1; 2; 3].

У першій половині XV ст. на території Києва згадувалася Вірменська церква, яка свідчила про проживання у місті громади вірмен, здатної звести свій храм. Православ'я після відокремлення Римської церкви повернулося до древньої системи управління собором церков, кількість яких з часом збільшувалася. Тому православ'я складалося з окремих церковних організацій, які дотримувалися однієї доктрини, але мали місцеві особливості. Саме такою була і релігія вірмен, що збудували свій храм – православна, але з особливостями, притаманними лише їй. Але у подальшому збудована церква не згадувалася в історії, тобто церква щезла, громада вірмен більше не зводила свої храми або не проживала у місті [1; 2; 3].

Православ'я у Києві протистояло католицизму литовської влади, яка намагалася будь-яким шляхом окатоличити населення. Задля досягнення цієї мети була вигадана нова релігійна форма. Так на початку XVII ст. з'явився греко-католицизм (унія), який за змістом був майже повністю православним лише з окремими елементами католицизму, але в адміністративній релігійній системі – підрозділ Римської церкви і підкорювався Папі Римському [1; 2; 3].

Велике князівство Литовське, об'єднавшись з католицькою Польщею у єдину державу Річ Посполиту, посилило тиск на православних, в тому числі і на населення Києва. Це викликало відповідну реакцію, в результаті якої розпочалися війни за незалежність. Новоутворена гетьманська Україна, православна за вірою, об'єдналася з такою православною Російською імперією. Приєднання українських територій відбувалося поступово, внаслідок військових дій. У другій половині XVII ст. Києву пощастило потрапити до православної Росії у перший етап приєднання. У зв'язку з цим у релігійній ситуації на території міста відбулися зміни: у православ'ї було змінене підпорядкування – з Константинопольської церкви територія України перейшла

до Російської церкви з центром у Москві. За давніх часів розвиток Київської Русі сприяв утворенню православного Московського князівства. Російська церква виникла після хрещення Київської Русі, як похідна від візантійського православ'я, але з часом сформувалася в самостійну релігійну організацію зі своїми особливостями. Так розвиток православ'я на українських землях був спрямований в іншому напрямку з внесенням особливостей, притаманних північно-східному православному регіону [1; 2; 3].

Російська імперія сприяла розвитку Києва, враховуючи те, що місто було давнім православним центром. Одним з факторів розвитку було запрошення для проживання у Києві спеціалістів та багатих громадян інших національностей, які в результаті утворили декілька діаспор з різними релігійними віруваннями. Ці діаспори були не дуже численні, серед величезної кількості православних церков, соборів, монастирів не відігравали значної ролі, але загалом збагачували релігійне життя Києва своїми спорудами. Так в рамках загальноросійського процесу збагачення культури досягненнями Європи до Києва потрапили німці, які принесли перший напрямок протестантизму – лютеранство, і у кінці XVIII ст. збудували свій храм – кірху [1; 2; 3].

У XIX ст. до Києва були запрошені російські купці з великими капіталами з півночі, які принесли свою релігію – старообрядництво, сектантський напрямок православ'я. Старообрядництво сформувалося після церковної реформи, що впорядковувала православ'я, і представляло собою найрізноманітніші організації з інколи доволі екзотичними доктринами [1; 2; 3].

До Києва були запрошені караїми, що утворили нечисленну, але багату діаспору. За психологічні та фізичні якості цей народ дуже цінували ще у Великому князівстві Литовському, зробивши особистими охоронцями керівника тогочасної Литви. Цей малочислений кримський народ сповідував караїзм (караїзм), релігію, яку вважають різновидом іудаїзму. На початку XX ст. у Києві був збудований храм караїмів – кенаса [1; 2; 3].

У Києві проживали представники ісламу різних національностей, є згадки про існування у XIX – на початку XX ст. молитовного дому мусульман [1; 2; 3].

Головною рисою релігійного життя історичного Києва є його різноманітність, тому для визначення закономірностей його формування необхідний аналіз релігій міста.

При вивченні переліку історичних релігій Києва можна побачити, що окремі з них вкладаються у рамки певних напрямків: православ'я, католицизму, іудаїзму (табл. 1). Загалом для історичного процесу близькість релігій на одній території цілком закономірна, бо раніше розповсюдження їх відбувалося поступово. Розташовані поряд країни могли мати релігійні організації, близькі по доктрині, ідеології, обрядності. Таким чином, утворювалися регіони і навіть

Табл. 1

Напрямки та релігії історичного Києва

№	Напрямок	№	Релігія
1		1	Язичництво
2		2	Старообрядництво
3	Православ'я	3	Константинопольська церква
		4	Російська церква
		5	Вірменська церква
4	Католицизм	6	Римо-католицька церква
		7	Українська греко-католицька церква
5	Протестантизм	8	Лютеранство
6	Іудаїзм	9	Караїмізм
		10	Іудаїзм
7	Іслам	11	Сунізм

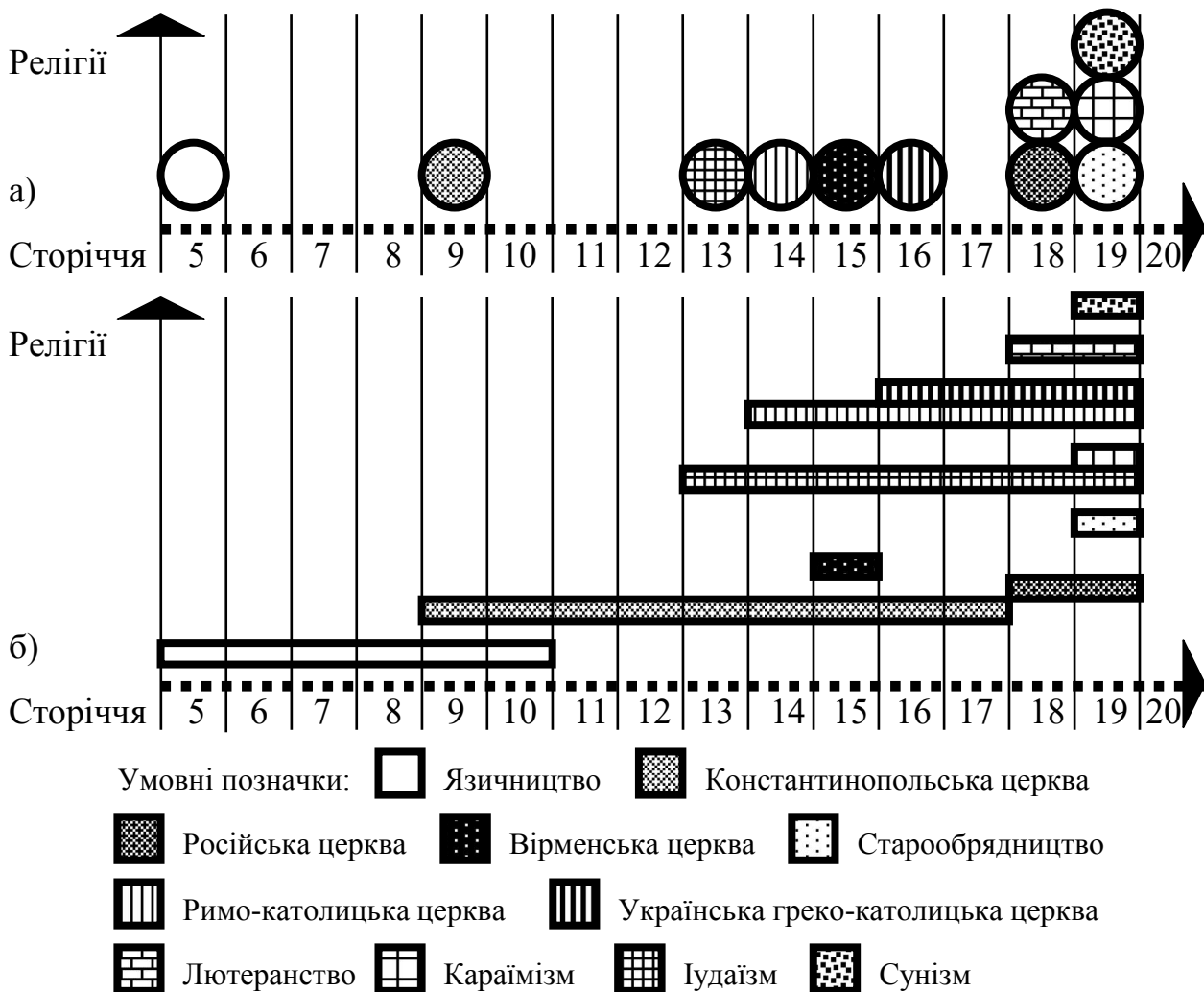

Рис. 1. Часова шкала появи релігій у Києві: а) черговість появи релігій; б) тривалість існування релігій на території міста.

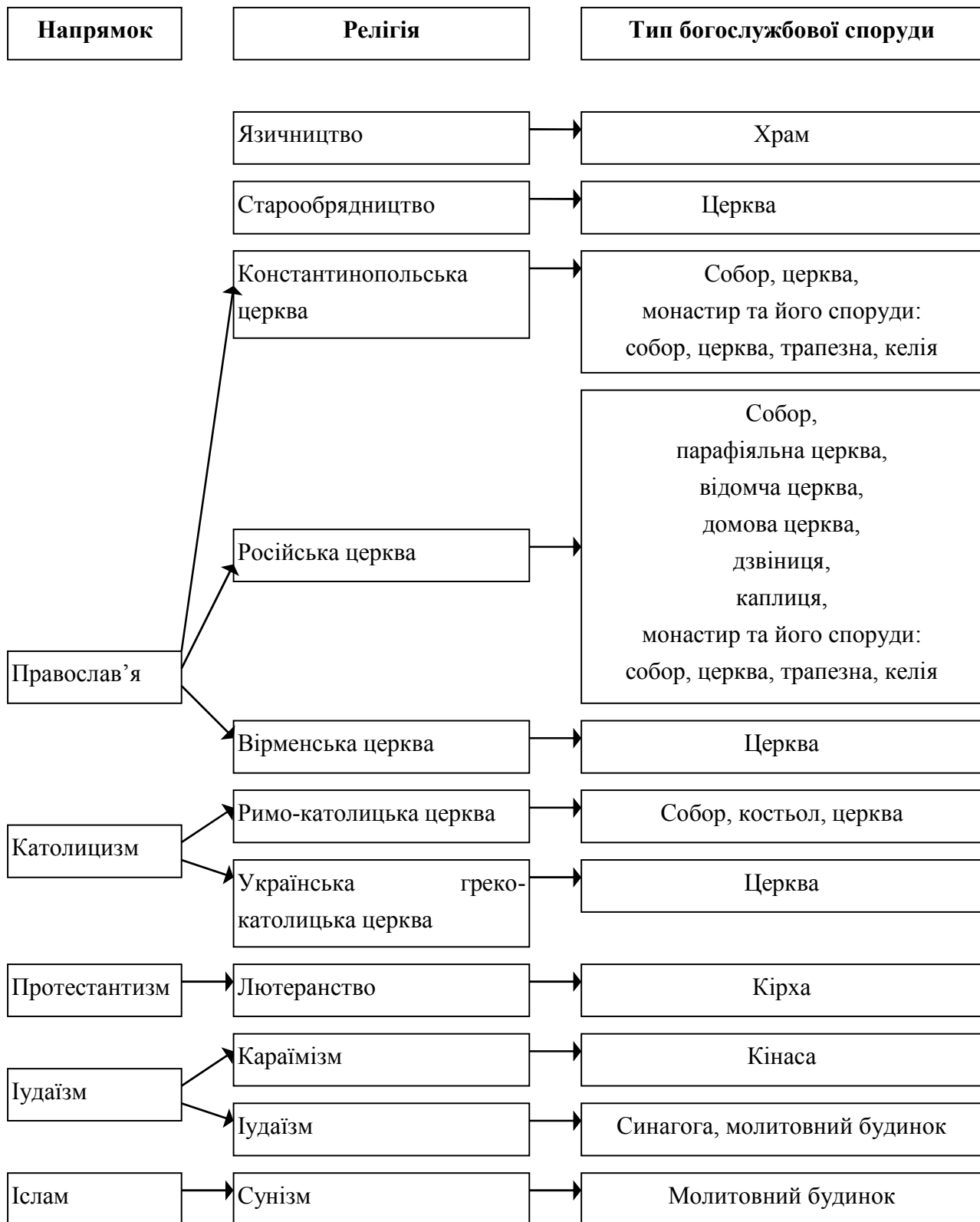

Рис. 2. Релігії, напрямки та типи богослужбових споруд історичного Києва.

макрорегіони з різними, але близькими по духу напрямками. Вплив достатньо великого регіону і навіть макрорегіону приносив певні духовні знання, сприйняття світу, рівень культури, сформовані як наслідок впливу релігії.

Особливості впливу низки релігій в рамках одного напрямку в більшій різноманітності, окремі напрямки не протистоять один одному, обмінюючись культурними надбаннями, в тому числі формами храмів, будівельними технологіями, взаємно збагачуючись при цьому. На протилежність окрема релігія, знаходячись у чужорідному середовищі, вимушена замикатися сама на собі, ховатися від середовища, процес обміну інформацією та подальший розвиток стають неможливими. Для Києва характерний різноманітний вплив: як напрямків (православ'я із старообрядництвом, католицизм, іудаїзм), так і окремих релігій (язичництво, лютеранство із протестантизму, іслам).

Поява релігій на території Києва має певну часову послідовність. Якщо її зобразити у вигляді часової шкали, (рис. 1, а), з'ясовується, що доктрини потрапляли на територію міста поступово. В більш давні часи накопичення відбувалося повільно, з прискоренням ритму життя кількість релігій, що потрапляла до Києва, збільшувалася, найбільша інтенсивність спостерігалася у 18–19 ст., тобто під час активного розвитку і розбудови міста. Давність перебування релігії на певній території надає більший досвід формування духовності і будівництва храмів, глибину проникнення у свідомість населення. Кожний релігійний напрямок у Києві має свою давність потрапляння на територію міста (рис. 1, б). Найдавніший – язичництво, але воно згодом зникло. Другий за давністю напрямок – православ'я, спочатку з'явилася Константинопольська церква, потім вона змінилася на Російську, також до них приєдналася Вірменська та не протистояло їм старообрядництво. Третій за давністю – іудаїзм, до якого згодом додався караїмізм. Четвертий – католицизм, два напрямки якого мали одне підпорядкування Риму. Наймолодші п'ятий – лютеранство, що представляє протестантизм, та шостий – сунізм, що представляє іслам. Кожна з релігій приносила свій тип храмів на територію міста (рис. 3), будівництво могло розпочинатися не відразу після появи перших adeptів у місті, а через певний проміжок часу, упродовж якого накопичувалися необхідні статки.

Але необхідно зазначити, що параметр давності існування релігій визначає загальні тенденції впливу на населення та кількість збудованих храмів. На території Києва релігійна ситуація була скоригована історичним процесом, який призвів до зменшення або збільшення adeptів та кількості богослужбових споруд в окремих релігіях. Проникнення у свідомість населення коригувалося політичною підтримкою певних релігійних напрямків та активністю адміністративної верхівки релігії. Зменшення кількості

богослужбових споруд відбувалося завдяки руйнуванню внаслідок війн, заборони ремонту та нового будівництва, цілеспрямованим розбиранням; збільшення – фінансовою підтримкою політичної влади нового будівництва та реконструкції поруйнованих споруд. Саме тому внаслідок впливу історичних процесів більшість давніх храмів була зруйнована, а серед збережених на 1917 р. значно домінували православні церкви: православних споруд загалом у місті могло бути до 150–200, а всі інші конфесії мали один чи кілька храмів.

Типи богослужбових споруд, що були на території Києва (рис. 2) вказують на більшу типологію у православ'ї, особливо у період Російської церкви, що відбувалося внаслідок кількісної переваги та фінансової підтримки влади. Але необхідно зазначити, що не дивлячись на різницю в кількості типів храмів та богослужбових споруд в різних релігіях, всі присутні у Києві напрямки формували релігійне життя. Навіть такі, які мали по одній споруді, вносили різноманіття в загальну картину. Необхідно також зазначити, що всі храми знаходилися в одному міському просторі, і різні типи релігійних споруд формували різні сакральні простори, які створювали чергування у міському просторі Києва.

Список використаних джерел:

1. Закревский Н. Описание Киева. В 3 т. – Т. 1, 2. – М.: Тип. В. Грачева, 1868. – 950 с.
2. Павлов В.С., Мезенцев К.В., Любичева О.О. География религий. – К.: АртЕк, 1999. – 504 с.
3. Шулькевич М.М., Дмитренко Т.Д. Киев. – 5-е изд. – К.: Будівельник, 1978. – 464 с.

Аннотация

В статье рассматриваются закономерности образования религиозной жизни исторического Киева.

Ключевые слова: Киев, история, закономерность, последовательность, направление.

The summary

The laws of formation of religious life of historical Kiev were considered in clause.

Key words: Kiev, history, laws, sequence, direction.